

Markedsanalyse 2016

>> Indhold

Sammenfatning	4
1. Dansk økonomi	6
1.1 Skrøbeligt opsving	6
1.2 Rekordlav rente og inflation.....	7
1.3 Flere kommer i job	8
1.4 Boligfremgang i hele landet.....	8
1.5 Nybyggeriet stiger fra lavt niveau	9
1.6 Reparationsaktiviteten stiger.....	9
1.7 Usikre anlægsinvesteringer	9
2. Installationsbranchens aktivitet	10
2.1 Medvind i 2015.....	10
2.2 Positive forventninger	11
2.3 TEKNIQs skøn for 2016 og 2017.....	11
2.4 Forventninger til nybyggeri og reparation.....	12
2.5 Forventninger til ejendomstyper	13
2.6 Udvikling og forventninger til markedsområder.....	15
3. Installationsbranchens arbejdskraft	18
3.1 Stigende beskæftigelse.....	18
3.2 Faldende arbejdskraftreserve	19

Indledning

MARKEDSANALYSEN 2016 fra TEKNIQ Installatørernes Organisation tegner et billede af, hvordan 2015 forløb for installationsbranchen, og hvad branchen kan forvente i de kommende år.

Analysen er baseret på tal fra Danmarks Statistik, Finansministeriet samt analyser fra andre relevante aktører. Derudover har TEKNIQ via en spørgeskemaundersøgelse spurgt medlemsvirksomhederne om markedsudviklingen i det seneste år og forventningerne til fremtiden. I alt blev der udsendt 2.600 spørgeskemaer, heraf besvarede 27 procent af virksomhederne undersøgelsen.

Analysen er udarbejdet af

Rasmus Larsen
Konsulent

Mads Peter Jørgensen
Studentemedhjælper

*Analysen kan hentes på www.tekniq.dk
Redaktionen er afsluttet den 8. marts 2016*

Note: I årets Markedsanalyse er de angivne tal for omsætning i installationsbranchen fra 2009-2015 ikke fuldstændig sammenlignelige med tal før 2009. Det skyldes, at Danmarks Statistik har ændret deres produktionssystem for dataudtræk. Ændringen er dog meget beskeden, og data før 2009 vurderes at give et retvisende billede af aktiviteten i branchen.

>> Sammenfatning

INSTALLATIONSBRANCHENS OMSÆTNING steg i 2015 med 2,9 mia. kroner til 46,7 mia. kroner - en stigning på 6,6 procent. Det viser foreløbige omsætningstal fra Danmarks Statistik. Flere installationsvirksomheder tilbyder både el- og vvs-installation, og det vurderes derfor at være mest retvisende at fokusere på udviklingen i hele installationsbranchen.

Fremgangen i 2015 blev skabt af lidt bedre konjunkturer i dansk økonomi samt en stigning i nybyggeriet fra et lavt niveau. En pæn andel af de store offentlige byggeprojekter var så fremskredne, at installatørerne blev inddraget. Stigende beskæftigelse, reallønsfremgang, Boligjobordning og en bedring på boligmarkedet fik boligejerne til at investere mere i renoveringsprojekter. Der var fortsat høj aktivitet fra modernisering og renovering af almene boliger og offentlige institutioner. Samtidig er erhvervslivet begyndt at investere lidt mere i energioptimering, automation og intelligente bygningsinstallationer.

Moderat fremgang forventes

Udsigterne for installationsbranchen i 2016 og 2017 er fornuftige, men stigende usikkerhed om verdensøkonomien kan lægge en dæmper på aktiviteten. TEKNIQ forventer vækst i moderat tempo. Konkret forventes det, at installationsbranchens

omsætning stiger med 1,4 mia. kroner i 2016 - en stigning på 3 procent. I 2017 skønnes branchens omsætning at stige med 1,9 mia. kroner til 50,1 mia. kroner - en stigning på 4 procent. I 2017 vil branchens omsætning fortsat være et godt stykke lavere end i toppen i 2008, hvor branchen omsatte for 54,1 mia. kroner.

Den forventede vækst i 2016 og 2017 er grundlæggende baseret på, at flere af de positive tendenser fra 2015 fortsætter. En beskeden vækst i økonomien understøtter branchens aktivitet. Fremgangen på hjemmemarkedet ser ud til at fortsætte, hvorfor forbrugerne får flere penge til at modernisere og vedligeholde deres boliger understøttet af den grønne Boligjobordning.

Det forventes, at nybyggeriet øges i de kommende år. Aktiviteten fra store offentlige projekter som hospitalsbyggeri er stigende - det vil primært gavne branchens større virksomheder. Klargøring af boliger til flytning og udflytning af statslige arbejdspladser giver arbejde. Det trækker derimod ned, at renovering af almene boliger og offentlige bygninger falder fra et ekstraordinært højt niveau. Samtidig er det offentlige ved at nedjustere niveauet af investeringer. For at byggeaktiviteten kan bevare momentum kræves det, at der kommer mere gang i erhvervslivets investeringer.

Udvikling i installationsbranchen og skøn for fremtiden

		Faktisk				Prognose	
		2012	2013	2014	2015	2016	2017
Omsætning (mia. kroner, 2016-priser)	Installationsbranchen	45,7	43,4	43,8	46,7	48,2	50,1
	Heraf elbranchen	26,1	24,2	24,2	26,2	26,9	28,0
	Heraf vvs-branchen	19,6	19,2	19,6	20,6	21,2	22,1
Beskæftigelse (1.000 personer)	Installationsbranchen	39,9	39,6	40,0	42,5	43,1	44,0
	Heraf elbranchen	23,9	24,3	24,7	26,6	27,0	27,6
	Heraf vvs-branchen	16,0	15,3	15,3	15,8	16,1	16,4

Kilde: Faktisk, Danmarks Statistik. Prognose, TEKNIQ. På grund af afrunding summerer tabellen ikke nødvendigvis.

Flere beskæftigede

Installationsbranchens beskæftigelse steg i følge Danmarks Statistik med 2.450 beskæftigede til en samlet beskæftigelse på 42.450 personer i 2015 - en stigning på 6,2 procent. Andre statistikker for installationsbranchens beskæftigelse viser en mere genkendelig beskæftigelsesvækst på 2-3 procent.

I 2015 var der omtrent det samme antal beskæftigede i installationsbranchen som gennemsnittet for de sidste 15 år. Branchens beskæftigelse er dog stadig et godt stykke fra toppen i 2007, hvor branchen beskæftigede 45.600 personer.

I 2015 faldt ledigheden for elektrikere og vvs'ere. For at imødegå fremtidig mangel på arbejdskraft kan installationsbranchen trække medarbejdere tilbage, der forlod branchen under krisen. Branchen kan også blive bedre til at fastholde nogle af de mange elektrikere og vvs'ere, som branchen uddanner. Derudover kan lærlingeoptaget øges, og branchen kan hyre udenlandsk arbejdskraft. Det vurderes, at installationsbranchen stadig kan skaffe kvalificeret arbejdskraft til at tage flere opgaver.

TEKNIQ skønner, at beskæftigelsen vil stige med 650 personer i 2016 og 850 personer i 2017 - stigninger på 1,5 procent i 2016 og 2,0 procent i 2017. Installationsbranchen vil dermed beskæftige 44.000 personer i 2017 fordelt på 27.600 beskæftigede i elbranchen og 16.400 beskæftigede i vvs-branchen.

Uro i verdensøkonomien smitter af på dansk økonomi

Dansk økonomi er i et begyndende opsving præget af lav vækst. I 2015 voksede dansk økonomi med beskedne 1,2 procent. Det er lidt mindre end i 2014. Til sammenligning var årsvæksten 2,4 procent i amerikansk økonomi og 1,8 procent i EU-landene. Væksten i dansk økonomi blev i 2015 drevet af den indenlandske efterspørgsel, og både privatforbruget og beskæftigelsen steg pænt. Derimod oplevede eksporten overraskende tilbagegang. 2015 blev samlet set en skuffelse vækstmæssigt.

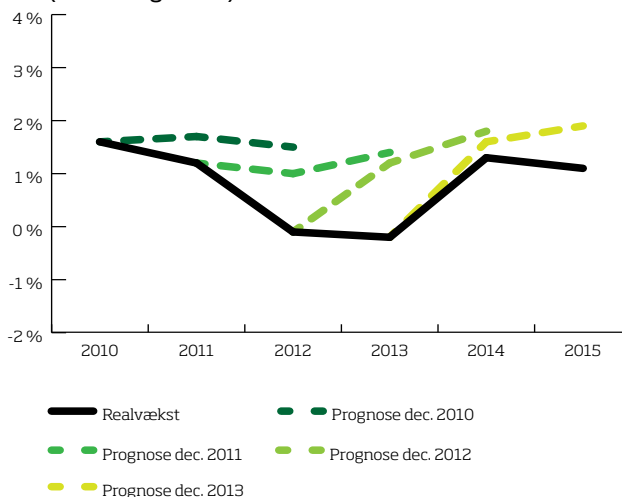
Det var dog positivt, at flere nøgletal viste, at væksten i dansk økonomi har spredt sig til alle landets regioner. Alle regioner oplevede vækst i økonomisk aktivitet og beskæftigelse samt fremgang på boligmarkedet, om end Hovedstaden fortsat er toneangivende.

Starten af 2016 har været præget af store udsving på de globale finansielle markeder som følge af, at udsigterne for verdensøkonomien er blevet mindre positive. Meget tyder på, at dansk eksport igen får det svært i 2016, og at væksten i dansk økonomi skal trækkes af hjemmemarkedet.

Uroen har medført, at vækstskøn for dansk økonomi igen er blevet nedjusteret, og det ser ud til, at væksten i 2016 bliver lavere end i 2015 for derefter at stige lidt i 2017. Væksten har i flere år skuffet, og opsvinget er gang på gang blevet udskudt, som figuren viser. I februar i år har Det Økonomiske Råd næsten halveret deres vækstskøn for 2016 fra 2,1 til 1,1 procent, og Dansk Erhverv har nedjusteret deres skøn for 2016 til blot 0,8 procent. De mange nedjusteringer viser, at man skal være påpasselig med at forvente selv moderat vækst i dansk økonomi.

Regeringen har bebudet en neddrosling af de offentlige investeringer med mere end 10 mia. kroner fra 2017 til 2019. I betragtning af den svage udvikling i dansk økonomi er timingen svært at forstå, og offentlige investeringer bør først og fremmest bedømmes på, om de giver et tilstrækkeligt samfundsøkonomisk afkast. I løbet af foråret vil regeringen komme med forslag til, hvilke projekter der vil blive udskudt eller aflyst.

Finansministeriets prognoser for dansk økonomi (udvikling i BNP)

Kilde: Faktisk, Danmarks Statistik. Prognoser, Finansministeriet

>> 1. Dansk økonomi

FREM GANGEN I DANSK ØKONOMI FORTSATTE i 2015 med en beskeden vækst i bruttonationalproduktet (BNP) på 1,2 procent. Selvom væksten ikke imponerer, så lever det spæde opsving i økonomien. Trods gode forudsætninger skuffede eksporten i 2015 med et mindre fald. Modsat var der fremgang i beskæftigelsen, privatforbruget og på boligmarkedet. 2016 er startet med stigende usikkerhed om udviklingen i verdensøkonomien og turbulens på aktiemarkederne. Det ser ud til, at privatforbruget igen bliver afgørende for vækst i dansk økonomi.

1.1 Skrøbeligt opsving

Dansk økonomi er vokset de seneste to år, og aktiviteten nærmer sig stille og roligt niveauet fra 2008. Efter at økonomien havde oplevet vækst i otte kvartaler i træk, var der negativ vækst i tredje kvartal i 2015 efterfulgt af beskeden vækst i fjerde kvartal. Foreløbige tal viser, at dansk økonomi samlet voksede med 1,2 procent i 2015, hvilket er lavere end forventet i begyndelsen af 2015, og lavere end i 2014, hvor økonomien voksede med 1,3 procent. Afmatningen i andet halvår af 2015 viser, at opsvinget i dansk økonomi er skrøbeligt.

Eksporten har været den danske succeshistorie under krisen, men eksporten skuffede overraskende i 2015 med et fald på 0,9 procent. En fordelagtig kronkurs og vækst i Danmarks vigtigste eksportmarkeder var ikke nok til at skabe eksportvækst, hvor særligt tjenesteeksporten havde det svært i 2015 - navnlig søtransporten. Fremadrettet kan eksporten blive stimuleret af, at væksten i Danmarks vigtigste eksportmarkeder er svagt stigende. Modsat kan en forværring af kinesisk økonomi og andre vækstøkonomier dæmpe opsvinget i Europa og USA. Den kine-

siske vækst er aftagende fra et højt niveau, og afmatningen er et udtryk for, at fokus skubbes fra eksport til indenlandsk forbrug. Vækstafmatningen i de nye vækstøkonomier påvirker de finansielle markeder. Samlet knytter der sig stor usikkerhed til eksporten i de kommende år.

Efter flere år med en flad udvikling i privatforbruget skete der en vending i 2015 med en stigning på 2,1 procent. Rekordlave renter, reallønsfremgang, boligprisstigninger og stigende beskæftigelse har styrket den indenlandske efterspørgsel. Det er positivt, at stigningen i privatforbruget er sket uden en stigning i husholdningernes gæld. Den indenlandske efterspørgsel vil i 2016 blive stimuleret af samme tendenser som i 2015, hvorfor det forventes, at privatforbruget vil fortsætte fremgangen.

Boligmarkedet er i bedring med stigende boligpriser, flere salg og faldende salgsliggetider. Opblomstringen på boligmarkedet er nu begyndt at sprede sig fra by til land, selvom der stadig er steder i landet, som fortsat venter på boligprisstigninger og flere boligsalg (jf. afsnit 1.4).

Erhvervsinvesteringerne har ligget ekstraordinært lavt siden krisen ramte. Selvom 2015 bød på lidt flere investeringer end året forinden, er niveauet af investeringer stadig meget lavt i forhold til før-krise-niveauet og den løbende afskrivning. Erhvervsinvesteringerne understøttes af lave renter og stigende efterspørgsel, men der er stadig meget ledig produktionskapacitet og mange ledige erhvervslokaler. Der er ikke udsigt til et mærkbart investeringsløft i 2016, om end en mindre fremgang forventes.

Table 1.1: Økonomiske nøgletal (ændring i procent, realvækst)

	Faktisk				Prognose	
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bruttonationalprodukt (BNP)	-0,7	-0,5	1,3	1,2	0,8	1,4
Privatforbrug	-0,1	0,0	0,6	2,1	1,8	1,9
Offentligt forbrug	0,4	-0,5	0,2	0,9	0,4	0,5
Offentlige investeringer	7,7	0,3	7,4	1,2	-6,9	-0,1
Eksport af varer og tjenester	0,4	0,8	3,1	-0,9	-0,4	3,5

Kilde: Faktisk, Danmarks Statistik. Prognose, Dansk Erhverv og Finansministeriet

Olieprisudviklingen har stor økonomisk betydning. De voldsomme olieprisfald skaber nye vindere og tabere blandt lande, virksomheder og forbrugere. Den lave oliepris skaber uro på de globale finansielle markeder og alvorlige udfordringer for de lande, der er afhængige af olieproduktion. Danmarks energiproduktion har været faldende de seneste år, og Danmarks import af energi er nu højere end vores eksport af energi. Olieproduktion er dog stadig en vigtig indtægtskilde for den danske stat, hvorfor faldende oliepriser udfordrer statens budget. Derimod har danske forbrugere stor gavn af den lave oliepris. Samlet stimulerer lave oliepriser dansk økonomi.

Flygtninge- og migrantstrømme bliver igen i 2016 et af de helt store temaer. Strømmen af flygtninge og migranter presser de offentlige finanser, men på den korte bane kan øgede udgifter til flygtninge og migranter stimulere dansk økonomi, afhængigt af i hvor høj grad flygtningeudgifterne finansieres af besparelser på andre områder. Øget grænsekontrol, som konsekvens af flygtninge- og migrantstrømme, kan hæmme handel og mobilitet på tværs af landegrænser.

Dansk økonomi har udviklet sig svagt siden 2008 sammenlignet med Sverige, Tyskland og USA, som figur 1.1 viser. Dansk økonomi har oplevet økonomisk stilstand fra 2008 til 2015, mens Sverige, Tyskland og USA har præsteret vækst på mellem 6 og 12 procent.

På trods af mange usikkerhedsmomenter er udsigterne for dansk økonomi svagt positive. Væksten i dansk økonomi forventes at blive knap 1 procent i år og 1,4 procent i 2017. Det er ikke høje vækstrater, men små skridt i den rigtige retning.

Væksten har i flere år skuffet, og vækstprognoser er gang på gang blevet nedjusteret. De største risici for endnu et år med skuffende vækst i økonomien knytter sig til afmatningen i kinesisk økonomi, store udsving på de finansielle markeder, flygtningekrisen, Storbritanniens afstemning om EU-medlemskab og de seneste lidt sløje nøgletal fra amerikansk økonomi. Risikoen for en opbremsning i verdensøkonomien er blevet større i starten af 2016, hvilket er kommet til udtryk med stor nervøsitet på aktiemarkederne.

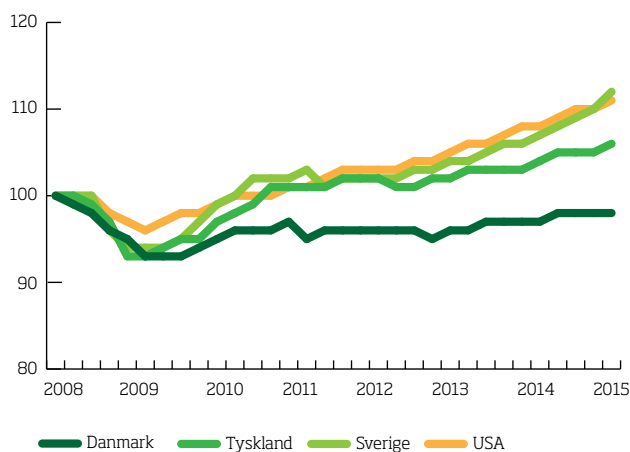
1.2 Rekordlav rente og inflation

I 2015 steg det gennemsnitlige danske forbrugerprisindeks, også kaldet inflationen, med rekordlave 0,5 procent. Dermed var inflationen i 2015 på det laveste niveau siden 1953. Den lave inflation skyldes primært store prisfald på olie og andre råvarer samt, at der fortsat er ledig kapacitet i økonomien. Fratrækkes energi og uforarbejdede fødevarer var inflationen på 1,2 procent i 2015.

Den lave inflation er positivt for dansk økonomi. De fleste danskere får flere penge mellem hænderne, når lønningerne stiger mere end priserne. De lave prisstigninger bidrager til at løfte privatforbruget og dermed sætte mere gang i det spæde opsving. Det forventes, at inflationen i Danmark holder sig under 1 procent i 2016 for derefter at stige beskedent i 2017.

Renterne var på rekordlave niveauer i 2015. Det skyldes primært, at pengepolitikken i euroområdet fortsat er meget lempelig. Nationalbanken følger renten, som den Europæiske Centralbank (ECB) sætter. Fremadrettet forventes det lave renteniveau at fortsætte, da den lempelige pengepolitik i euroområdet videreføres, og ECB's program for kvantitative lempelser er blevet forlænget til at udløbe tidligst i marts 2017. I USA er det økonomiske opsving længere fremme end i Europa, og den amerikanske centralbank er derfor langsomt begyndt at hæve renten.

Figur 1.1: Økonomisk udvikling i udvalgte lande
(BNP, indeks, 2008=100, faste priser, sæsonkorrigeret)

Kilde: OECD

Tabel 1.2: Arbejdsmarkedet (1.000 personer)

	Faktisk				Prognose	
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Arbejdsstyrke	2.867	2.866	2.888	2.908	2.932	2.954
Beskæftigede	2.748	2.749	2.765	2.795	2.820	2.847
Bruttoledige	162	153	134	124	118	113

Kilde: Faktisk, Danmarks Statistik. Prognose, Finansministeriet, Økonomisk Redegørelse dec. 2015

1.3 Flere kommer i job

Det danske arbejdsmarked udvikler sig positivt. I 2015 steg beskæftigelsen med 30.000 personer til en beskæftigelse på 2.795.000 personer, og bortset fra Bornholm oplevede alle landsdele fremgang.

Beskæftigelsesfremgangen er primært sket i den private servicesektor. Beskæftigelsesfremgangen afspejler, at produktionen i dele af den private sektor stiger mere, end udviklingen i BNP umiddelbart kunne tyde på. Selvom beskæftigelsen er stigende, er der stadig et godt stykke til det seneste toppunkt i 2008, hvor der var cirka 100.000 flere i beskæftigelse.

Ledigheden faldt sidste år, men ikke i samme omfang som beskæftigelsen steg, da arbejdsstyrken er øget gennem reformer, som tilbagetrækningsreformen samt, at et stigende antal af udlændinge arbejder i Danmark. Det dæmper frygten for flaksehalse. Aktuelt er der generelt ikke mangel på arbejdskraft, men inden for visse specifikke områder kan der allerede nu anes tegn på mangel på arbejdskraft. Under krisen blev der gennemført reformer, som bidrager til et mere fleksibelt arbejdsmarked og øger den strukturelle beskæftigelse. Der kan stadig gøres meget, og reformarbejdet bør fortsætte, så arbejdsudbuddet øges for at

mindske kommende rekrutteringsproblemer. Det er vigtigt at lave reformer i god tid, da reformer på arbejdsmarkedet tager tid at implementere og virker med en vis forsinkelse.

I de kommende år forventes væksten i dansk økonomi at være stærk nok til at øge beskæftigelsen. I 2016 og 2017 forventes det, at cirka 25.000 flere personer kommer i beskæftigelse i hvert af årene.

1.4 Boligfremgang i hele landet

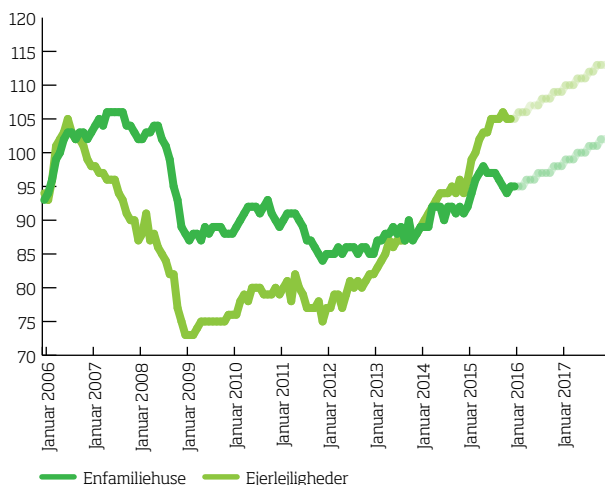
I 2015 fortsatte fremgangen på boligmarkedet. Fra november 2014 til november 2015 (tre måneders løbende gennemsnit) steg prisen for enfamiliehuse med 4 procent, og prisen for ejerlejligheder steg med hele 11 procent. Udviklingen i 2015 betyder, at boligpriserne nærmer sig niveauet fra 2006, når der ikke tages højde for inflation. Boligpriserne steg markant i første halvår 2015 for derefter at stabilisere sig i andet halvår af 2015. Forskellen på første og andet halvår kan forklares ved normale sæsonudsving, der sælges altid flest boliger i første halvår samt, at boligrenterne var lavest i foråret. I 2015 blev der solgt flere boliger end i 2014, og den gennemsnitlige salgsliggetid faldt.

I 2015 spredtes boligprisstigningerne fra by til land, og næsten alle landets kommuner oplevede boligprisstigninger. I 2015 var der også flere handler i alle regioner sammenlignet med 2014. Hovedstadsområdet driver stadig udviklingen, da størstedelen af alle bolighandler finder sted her. De høje boligpriser i de største danske byer sender boligkøberne ud af byerne til nærliggende kommuner.

På det seneste ser det ud til, at farten er gået af boligmarkedet til et mere holdbart niveau. Når boligpriserne kan stige hurtigt, så kan de også falde hurtigt, hvis f.eks. renten begynder at stige. Nye krav til førstegangskøbere om, at boligkøbere skal lægge 5 procent af prisen i udbetaling, kan give en mindre opbremsning.

Boligmarkedet nyder godt af lave renter, reallønssstigninger og et arbejdsmarked i bedring. Tendenser som forventes at fortsætte i de kommende år. Det skønnes, at boligpriserne vil fortsætte med at stige, dog i et mere afdæmpet tempo end i 2015. Stigende boligpriser kan være med til at sætte mere gang i boligbyggeriet.

Figur 1.2: Udvikling i boligpriser (indeks, 2006=100)

Kilde: Faktisk, Danmarks Statistik. Prognose, Finansministeriet

1.5 Nybyggeriet stiger fra lavt niveau

Det samlede nybyggeri var på et lavt niveau i 2015, men oplevede trods alt en beskedne fremgang til 5,1 mio. påbegyndte kvadratmeter – en stigning på 1,8 procent i forhold til 2014. Til sammenligning blev der i 2006 påbegyndt hele 13,2 mio. kvadratmeter byggeri. Nybyggeriet er meget konjunkturfølsomt, så det er ikke overraskende, at nybyggeriet i dag er lavere end under højkonjunktoren i 2006. Det giver dog anledning til bekymring, at nybyggeriet i 2015 ikke engang udgjorde halvdelen af niveauet i 2006. Figur 1.3 viser, at det samlede nybyggeri er meget lavt i forhold til gennemsnittet for de seneste 14 år.

Det offentlige byggeri holder stadig hånden under byggebranchen, og omfattende investeringer i hospitaler og universitetsbygninger skaber stigende aktivitet. Byggeaktiviteten herfra forventes at toppe i 2017 og 2018 – et par år senere for installationsvirksomhederne.

Byggeriet af boliger er også på et lavt niveau, se figur 1.4. I 2015 blev der påbegyndt byggeri af 14.500 boliger – en stigning på 500 boliger i forhold til 2014. Det private boligbyggeri steg, mens det almene boligbyggeri faldt svagt. Det private nybyggeri af boliger er stadig underdrejet, men fremgang på boligmarkedet og lave renter gør det mere attraktivt at bygge nyt. Det forventes, at boligbyggeriet vil stige i 2016 og 2017, så nybyggeriet af boliger løftes til 16.000 påbegyndte boliger i 2017.

Mens boligbyggeriet og det offentlige byggeri oplever fremgang, er nybyggeriet af erhvervs- og industribygninger reduceret til et historisk lavt niveau. Markedet for erhvervs- og industribygninger er hårdt ramt af ledig kapacitet og ledige lokaler.

Det samlede nybyggeri vil også i de kommende år være mærket af en lav aktivitet, men der er udsigt til en bedring i både 2016 og 2017. Dansk Byggeri skønner, at det samlede påbegyndte etageareal stiger til 5,2 mio. kvadratmeter i 2016 og 5,4 mio. kvadratmeter i 2017 – årlige stigninger på 3,4 procent.

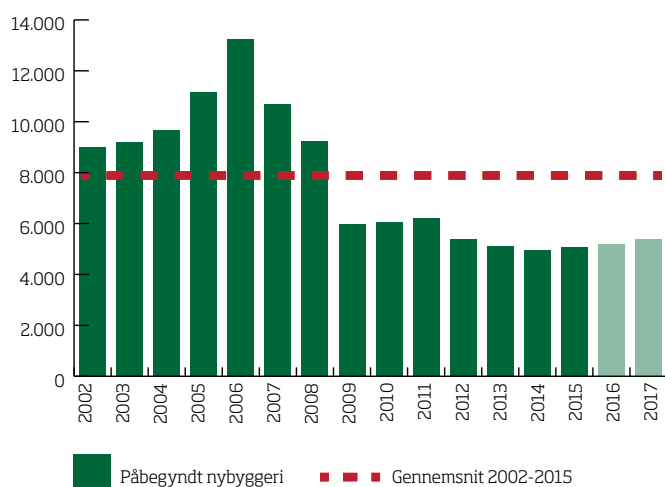
1.6 Reparationsaktiviteten stiger

Aktiviteten fra reparation og vedligeholdelse har været med til at stabilisere byggebranchen de seneste år. Det offentlige benyttede krisen til at igangsætte store og nødvendige renoveringer af almene boliger og offentlige bygninger. Den offentlige investeringsramme falder i de kommende år fra et ekstraordinært højt niveau, og erhvervslivet er fortsat tilbageholdende med at investere. Fremgang på boligmarkedet, grøn BoligJob-ordning, øget beskæftigelse og reallønsfremgang betyder, at private boligejeres renoveringsaktivitet er stigende. Samtidig vil udflytning af statslige arbejdspladser og boliger til flytning skabe arbejde. Samlet forventes renoveringsaktiviteten at stige moderat i både 2016 og 2017.

1.7 Usikre anlægsinvesteringer

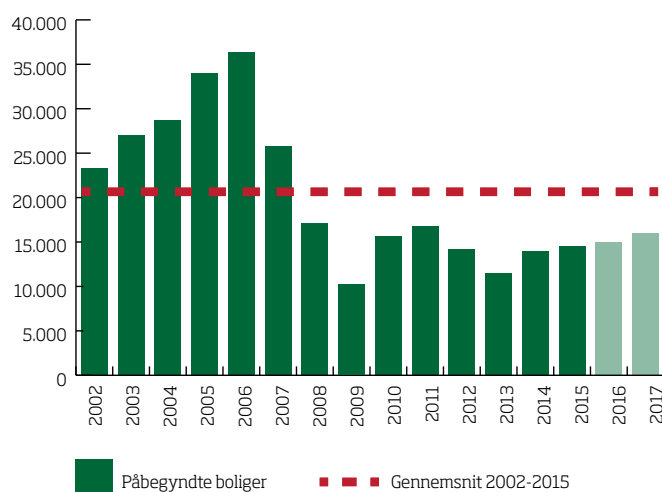
I 2015 var der en stigning i anlægsaktiviteten. Dansk Byggeri skønner, at aktiviteten falder en smule i 2016 for derefter at stige i 2017. Anlægsområdet er ramt af stor usikkerhed, da mange projekter er forsinkede eller udskudt. Femern Bælt-forbindelsen mangler flere afgørende godkendelser, finansiering af Togfonden er langt fra på plads, og regeringen vil mindske allerede planlagte offentlige investeringer. Der er dog stadig mange store anlægsprojekter i gang, blandt andet metrobyggeri, vej- og jernbaneinvesteringer, varmforsyning, el- og gasinfrastruktur og vand- og spildevandsanlæg.

Figur 1.3: Påbegyndt nybyggeri
(etageareal, 1.000 kvadratmeter)

Kilde: Faktisk, Danmarks Statistik. Prognose, Dansk Byggeri

Figur 1.4: Påbegyndt boligbyggeri
(antal boliger)

Kilde: Faktisk, Danmarks Statistik. Prognose, Dansk Byggeri

2. Installationsbranchens aktivitet

INSTALLATIONSBRANCHENS OMSÆTNING steg 6,6 procent til 46,7 mia. kroner i 2015 – en stigning på 2,9 mia. kroner. Krisen er ovre, men væksten kommer ikke til at buldre afsted. TEKNIQ skønner, at installationsbranchens omsætning stiger moderat med 3 procent i 2016 og 4 procent i 2017.

2.1 Medvind i 2015

Foreløbige omsætningstal fra Danmarks Statistik baseret på momsindberetninger viser, at installationsbranchen oplevede en flot aktivitetsfremgang på 6,6 procent i 2015. Samlet steg omsætningen med 2,9 mia. kroner til 46,7 mia. kroner. Elbranchen oplevede en fremgang i omsætningen på 2,0 mia. kroner til en omsætning på 26,1 mia. kroner, og vvs-branchens omsætning steg med 0,9 mia. kroner til en omsætning på 20,6 mia. kroner. De første offentliggjorte omsætningstal er behæftet med en vis usikkerhed, men det er sikkert, at 2015 bød på vækst.

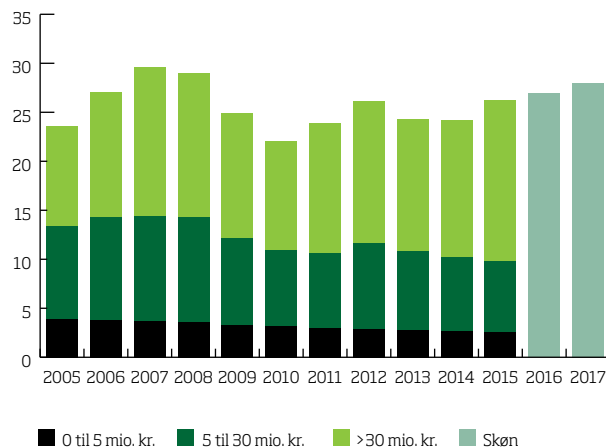
Da den økonomiske krise ramte, faldt installationsbranchens salg markant fra 2008 til 2010. Efter en række aktivitetsmæssigt stille år fra 2011 til 2014 blev der i 2015 lagt et solidt fundament for branchens fremtid med en pæn aktivitetsstigning, om end branchens aktivitet stadig ikke er i det højeste gear.

Fremgangen i 2015 skyldes beskeden vækst i dansk økonomi samt en lille stigning i nybyggeriet fra et lavt niveau. En betydelig andel af de store offentlige byggeprojekter kom så langt, at installatørerne blev inddraget. Boligjobordningen, fremgang på boligmarkedet og reallønsfremgang fik boligejerne til at investere mere i renoveringsprojekter. Der var fortsat høj aktivitet fra renovering af de almene boliger og offentlige institutioner, men aktiviteten herfra er faldende. Samtidig er erhvervslivet begyndt at investere lidt mere i energioptimering, automation og intelligente bygningsinstallationer. Året bød også på aktivitet fra installation af solceller.

Branchens aktivitetsfremgang kan nu mærkes i flere dele af landet, om end fremgangen stadig er koncentreret i landet største byer, hvor hovedparten af de store byggeprojekter er placeret.

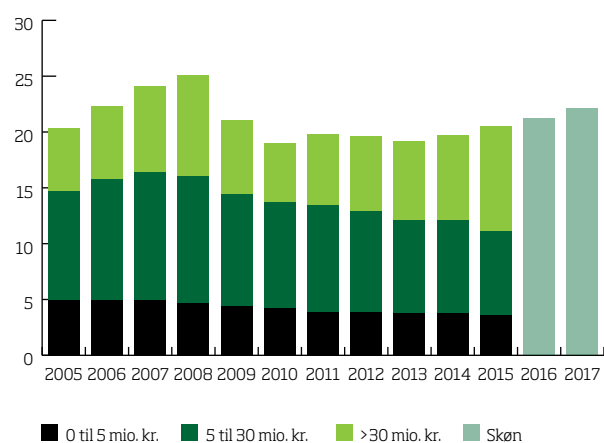
I 2015 var installationsbranchens omsætning knap 14 procent lavere end toppen i 2008, hvor branchen omsatte for 54,1 mia. kroner. Det viser, at branchen har kapacitet til at påtage sig flere opgaver. Branchen har før vist, at den kan håndtere store aktivitetsstigninger. Sammenlignes installationsbranchens omsætning i 2015 med 2005, som kan betragtes som et normalår, var branchens omsætning i 2015 lidt over niveauet i 2005.

Figur 2.1: Elbranchens omsætning fordelt på virksomhedsstørrelser (mia. kroner, 2016-priser)

Kilde: Faktisk, særkørsel fra Danmarks Statistik. Prognose, TEKNIQ

Figur 2.2: Vvs-branchens omsætning fordelt på virksomhedsstørrelser (mia. kroner, 2016-priser)

Kilde: Faktisk, særkørsel fra Danmarks Statistik. Prognose, TEKNIQ

Omsætningsudviklingen i installationsbranchen er ikke jævnt fordelt mellem branchens store og små virksomheder. Den store salgsmæssige fremgang i årene fra 2003 til 2008 blev først og fremmest skabt, fordi der kom flere store virksomheder, og fordi de store virksomheder havde stigende omsætning. Til gengæld var det også de store virksomheder, der blev hårdt ramt af den økonomiske krise i 2009 og 2010. Fra 2011 til 2015 var det igen i de store virksomheder, omsætningen steg mest. Salget for virksomheder med et årligt salg over 30 mio. kroner steg med 57 procent fra 2010 til 2015, mens den samlede installationsbranche oplevede en stigning på 14 procent.

Udviklingen dækker over, at installationsbranchen konsoliderer sig. Der bliver færre virksomheder, og virksomhederne bliver større. Branchen oplever et stigende antal opkøb og fusioner. Antallet af virksomheder er faldet fra 8.000 virksomheder i 2008 til 6.800 virksomheder i 2015 - et fald på 15 procent.

41 procent af TEKNIQs medlemsvirksomheder svarer i årets medlemsundersøgelse, at omsætningen i 2015 var højere end i 2014. 38 procent havde en uændret omsætning, og 21 procent oplevede et fald i omsætningen. Det er en klar forbedring i forhold til året før. Virksomhederne har svaret, at de oplevede en

vækst i omsætning på 5,1 procent i 2015. Besvarelserne bekræfter i overensstemmelse med efterårets Installatøranalyse, at installationsbranchen oplever fremgang, men at der stadig er en del virksomheder, der er udfordret af vigende aktivitet.

2.2 Positive forventninger

Installationsbranchens virksomheder forventer både en stigende omsætning i 2016 og om fem år. I 2016 forventer 39 procent af virksomhederne, at deres omsætning vil stige, 51 procent tror på en uændret omsætning, mens 10 procent forventer en lavere omsætning. Samlet viser besvarelserne fra medlemsundersøgelsen, at virksomhederne forventer en omsætningsvækst på 4,6 procent i 2016. Vvs-virksomhederne forventer en lidt højere vækst end elvirksomhederne.

Kaster man et blik fem år frem i tiden, er installationsvirksomhederne endnu mere optimistiske, og hele 65 procent af virksomhederne regner med, at omsætningen er større om fem år end i 2015. Blot 7 procent forventer, at omsætningen falder.

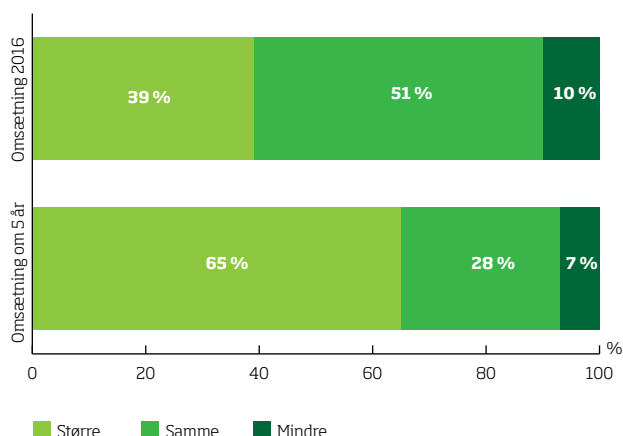
2.3 TEKNIQs skøn for 2016 og 2017

Det ser overordnet lyst ud for installationsbranchen, selvom væksten i dansk økonomi er skrøbelig. Risikoen for at der kommer en økonomisk opbremsning er blevet større i starten af 2016. Den økonomiske vækst i økonomien er lav, men flere nøgletal peger fortsat opad, og det forventes, at dansk økonomi trods alt vækster. Boligmarkedet oplever fremgang, beskæftigelsen stiger, privatforbruget vokser og erhvervslivet har det bedre. TEKNIQ vurderer, at installationsbranchen kan se frem til nogle år med moderat fremgang.

Konkret skønner TEKNIQ, at installationsbranchens omsætning stiger med 1,4 mia. kroner og ender på 48,2 mia. kroner i 2016 - en stigning på 3 procent. For 2017 forventes det, at installationsbranchens omsætning stiger med 1,9 mia. kroner til 50,1 mia. kroner - en stigning på 4 procent. El- og vvs-branchens aktivitet forventes at udvikle sig procentvis ens. Elbranchens omsætning skønnes at stige med 0,8 mia. kroner i 2016 og 1,1 mia. kroner i 2017. Vvs-branchens omsætning forventes at stige med 0,6 mia. kroner i 2016 og 0,8 mia. kroner i 2017. Dermed vil el- og vvs-branchens omsætning ligge på henholdsvis 28,0 mia. kroner og 22,1 mia. kroner i 2017.

Den positive prognose skyldes flere forhold. Flere af de aktivitetsstimulerende aktiviteter fra 2015 fortsætter. Lidt mere ny-

Figur 2.3: Forventninger til omsætningsudvikling i forhold til 2015

Kilde: TEKNIQ, medlemsundersøgelse primo 2016

byggeri og svagt forbedrede konjunkturer trækker aktiviteten op. Aktiviteten fra store offentlige projekter som hospitalsbygninger vil igen øge branchens aktivitet, da aktiviteten fra disse projekter vokser. Det stigende nybyggeri tilgodeser specielt de større virksomheder. Boligklargøring til flygtninge og udflytning af statslige arbejdspladser giver aktivitet. Modsat er aktiviteten faldende for modernisering og renovering af almene boliger og offentlige institutioner. Der er behov for, at der kommer mere gang i det private erhvervsliv, da det offentlige er ved at skruer ned for investeringerne, og store projekter som sygehusbyggerierne er færdige om nogle år.

Stigende beskæftigelse, lave renter, flere bolighandler, grøn BoligJobordning og reallønsstigninger vil resultere i flere boligrenoveringer. Derudover vil der være aktivitet på solcellemarkedet, selvom aktiviteten herfra bliver mindre end i 2015.

Trods usikre udsigter for eksporten forventes den grønne omstilling og automatisering at fortsætte i industrien. Uro i verdensøkonomien kan dæmpe erhvervslivets vækst og investeringer, og uroen kan i værste fald forplante sig til forbrugerne.

Det vurderes, at branchens vækst til en vis grad spredes fra de store byer til resten af landet, da alle regioner oplever økonomisk vækst og flere i beskæftigelse samt fremgang på boligmarkedet.

2.4 Forventninger til nybyggeri og reparation

Ifølge besvarelser fra TEKNIQs medlemsvirksomheder fordelte omsætningen i 2015 i installationsbranchen sig med 44 procent fra nybyggeri og tilbygning og 56 procent fra reparation, vedligeholdelse og service. Nybyggeriets markedsandel er steget i både 2014 og i 2015 efter at have ligget stabilt på 40 procent fra

2010 til 2013. Nybyggeriet i Danmark er stigende, og de tekniske installationer udgør en stigende andel af nybyggeriet. Sammenholdt med branchens omsætning svarer det til, at nybyggeri udgjorde 20,5 mia. kroner af branchens omsætning i 2015, mens reparation udgjorde 26,2 mia. kroner.

Nybyggeri og tilbygning

Installationsbranchens aktivitet inden for nybyggeri og tilbygning vurderes at være stigende i 2016 og 2017. Det skyldes hovedsageligt, at de store hospitalsprojekter kommer længere i byggeprocessen. Derudover bliver der påbegyndt mere boligbyggeri. Erhvervs- og industribyggeriet er stadig mærket af meget ledig kapacitet og ledige lokaler, hvorfor der kun forventes beskedne fremgang herfra.

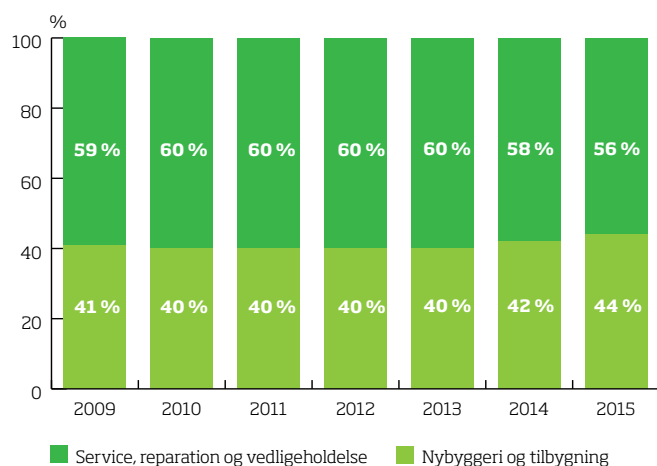
Installationsbranchen skønnes at opleve en stigning i salget inden for nybyggeri og tilbygning på 0,8 mia. kroner i 2016. I 2017 stiger salget med 1,0 mia. kroner til 22,4 mia. kroner.

Reparation, vedligeholdelse og service

Branchens aktivitet inden for reparation, vedligeholdelse og service forventes at stige i 2016 og 2017. Renovering af almene boliger og offentlige institutioner falder fra et højt niveau, mens aktiviteten fra private boligejere stiger. Den grønne BoligJobordning bidrager i begge år. Gennemsnitsalderen for danske boliger og øvrige bygninger er stigende, og såfremt bygningerne skal overholde skærpede krav til energiforbrug og komfort, kræver det modernisering, herunder særligt energirenovering og investeringer i ventilation.

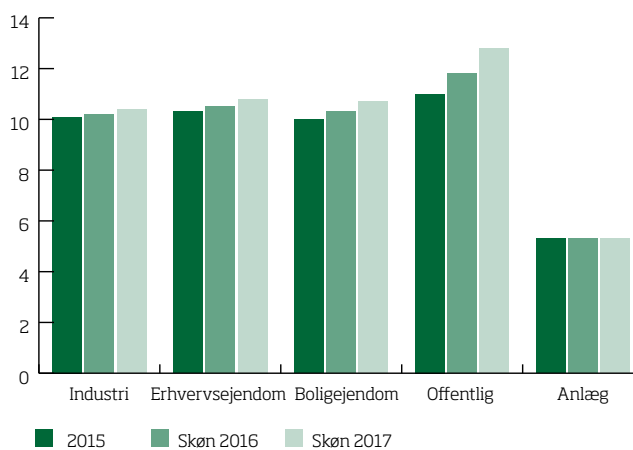
Installationsbranchens omsætning fra reparation, vedligeholdelse og service skønnes at stige med 0,6 mia. kroner i 2016. I 2017 forventes en stigning på 0,9 mia. kroner til en samlet omsætning på 27,7 mia. kroner.

Figur 2.4: Omsætning i installationsbranchen - arbejdets art

Kilde: TEKNIQ, medlemsundersøgelse 2010-2016
Note: Vægtet efter virksomhedsstørrelse

Figur 2.5: Forventet udvikling i installationsbranchens omsætning - ejendomstyper (mia. kroner, 2016-priser)

Kilde: TEKNIQ, medlemsundersøgelse primo 2016 og egne beregninger

2.5 Forventninger til ejendomstyper

Den samlede omsætning i installationsbranchen opdelt på ejendomstyper fordelte sig i 2015 således: 22 procent fra industri, 22 procent fra erhverv, 21 procent fra boliger, 24 procent fra offentlige ejendomme og 11 procent fra anlæg. Det er tæt på samme fordeling som i 2014. Vvs-branchen har en større andel af omsætning inden for boliger end elbranchen, mens elbranchen har en større andel af omsætning inden for industrien. Medlemsundersøgelsen viser, at installationsbranchens virksomheder er mest optimistiske med hensyn til boliger og erhvervsjendomme. De høje forventninger til disse grupper skyldes de aktuelt meget lave niveauer af bolig- og erhvervsbyggeri samt, at renoveringsaktiviteten forventes at stige. Figur 2.5 viser TEKNIQs skøn over udviklingen på de forskellige ejendomstyper i 2016 og 2017.

Industrien

Fra bundniveauet i 2009 har produktionsindekset for industrien vist en opadgående tendens, men industriproduktionen udviklede sig skuffende i 2015, om end der var en mindre fremgang at spore. Industriens konjunkturindikatorer viser, at industrivirksomhederne har afdæmpede forventninger til den kommende tid. Turbulens i verdensøkonomien påvirker industriens forventninger, og det tegner til at blive et usikkert år for dansk vareeksport. Industriens virksomheder vil formentlig stadig være forholdsvis påpasselige med at investere.

Industriens nybyggeri har gennem de seneste år stabiliseret sig på et lavt niveau. På trods af at industriens kapacitetsudnyttelse steg i 2015, var industriens kapacitetsudnyttelse i slutningen af 2015 knap 10 procent mindre end i 2007. Der er stor forskel på, hvordan de forskellige delbrancher i industrien klarer sig. For eksempel i medicinalindustrien går det godt, og kapacitetsudnyttelsen er høj, mens kapacitetsudnyttelsen er lav i andre brancher. Samlet vurderes industriens behov for nybyggeri at forblive på et lavt niveau i 2016 og 2017.

Industriens efterspørgsel efter installationsbranchens ydelser inden for reparation, vedligeholdelse og service er stigende, fordi tendenserne med energioptimering, intelligente bygningsinstallationer og automation ser ud til at fortsætte. Industrien har været tilbageholdende med at investere under krisen og har derfor oparbejdet et behov for at vedligeholde fabrikker eller opgradere til en moderne produktion. Øget automatisering forbedrer produktiviteten, nedbringer energiforbruget og sænker omkostningerne. Det er dog usikkert, hvornår industrien for alvor begynder at opgradere eller vedligeholde produktionsapparatet. Den lave oliepris kan mindske behovet for energieffektivisering. Det vurderes, at aktiviteten i industrien inden for reparation, vedligeholdelse og service stiger svagt i både 2016 og 2017.

Økonomisk uro skaber usikkerhed. Modsat kan øget vækst hos Danmarks vigtigste handelspartnere skabe meraktivitet. Det

vurderes, at det lave niveau af nybyggeri fortsætter, men at der kommer mere aktivitet fra reparationsområdet. Skønnet for installationsbranchens omsætning fra industrien er en stigning på 0,1 mia. kroner i 2016. I 2017 skønnes området at stige med 0,2 mia. kroner til 10,4 mia. kroner.

Erhvervsjendomme

Byggeriet af erhvervsjendomme er på det laveste niveau siden 50'erne. Markedet for erhvervsjendomme er fortsat ramt af et stort overskud af lokaler. De mange ledige lokaler skyldes blandt andet udflytning af arbejdspladser og mindre lokalebehov som følge af stigende nethandel. Mange ledige lokaler forfalder, og en stor andel af de ledige lokaler er af så ringe kvalitet, at de ikke lever op til nutidens krav til den moderne arbejdsplads.

Virksomhederne er tilbageholdende med at investere i nye erhvervsjendomme. Det lave niveau af erhvervsbyggeri forventes at fortsætte i 2016 og 2017, men hvis fremgangen i den indenlandske efterspørgsel fortsætter, kan der ske en mindre vending.

Aktiviteten inden for reparation, vedligeholdelse og service vurderes at være svagt stigende. Det er trods alt mindre omkostningstungt at renovere frem for at bygge nyt. Renovering der kan være med til at forbedre energieffektiviteten, indeklimaet eller komforten for medarbejderne, vil drive fremgangen. Det er markedsområder, hvor installationsbranchen har sine kompetencer. Dertil er der en udskudt pukkel af renoveringsopgaver, som forventes at blive udbedret i de kommende år, da den løbende nedslidning er større end den løbende vedligeholdelse.

Afdæmpede forventninger til fremtiden som følge af lav vækst i økonomien betyder, at der ikke er nogen tydelig vending i sigte for erhvervsjendomme, men beskeden fremgang forventes. I 2016 skønnes installationsbranchens samlede aktivitet inden for erhvervsbygninger at stige med 0,2 mia. kroner. Branchens omsætning på området forventes at stige med 0,3 mia. kroner i 2017 til 10,8 mia. kroner.

Boligejendomme

Boligbyggeriet er stigende fra et lavt niveau. Det gælder både det almene og private boligbyggeri. Det forventes, at boligbyggeriet stiger med 500 boliger i 2016 og yderligere 1.000 boliger i 2017 til et samlet påbegyndt byggeri af 16.000 boliger. Trods regional fremgang på boligmarkedet udvikler boligbyggeriet sig forskelligt mellem landets største byer og resten af landet. Boligbyggeriet er koncentreret i de største byer. Årsagen hertil er urbanisering. Mange unge tager til de større byer for at studere, og der bliver flere og flere, som bor alene. Det øger behovet for flere boliger i de større byer.

Aktiviteten inden for reparation, vedligeholdelse og service af boligejendomme forventes at stige i 2016 og 2017. Selvom rigtig mange almene boliger ikke lever op til moderne krav om ener-

gifyforbrug, indeklime og komfort, er de offentlige investeringer i renovering og modernisering af almene boliger faldende fra et ekstraordinært højt niveau. Faldet herfra er dog ikke nok til at trække den samlede renovering af boliger ned. Antallet af bolig-handler er stigende, og et boligsalg resulterer ofte i renovering og vedligeholdelse før og efter salget. Derudover medfører real-lønsstigninger, lave renter og stigende friværdi, at forbrugerne har større økonomisk råderum, som blandt andet bliver brugt på boligforbedringer. Udviklingen understøttes af den grønne BoligJobordning. Samtidig vil der i 2016 være lidt aktivitet fra opsætning og installation af solceller.

Samlet skønnes branchens aktivitet inden for boligejendomme at stige med 0,3 mia. kroner i 2016. I 2017 stiger aktiviteten med 0,4 mia. kroner til 10,7 mia. kroner.

Offentlige ejendomme

Installationsbranchens aktivitet inden for nybyggeri og renove-ring af offentlige bygninger er på et højt niveau, som forventes at stige i de kommende år. Stigningen i den offentlige aktivi-tet trækkes af hospitalsprojekterne. Desuden er der aktivitet fra universitetsbyggeri. Hospitalsbyggeriet skønnes at toppe i 2017 og 2018, men mange af projekterne er forsinkede. Instal-lationsbranchens ydelser ligger typisk sidst i byggeprocessen, og vil derfor først blive efterspurgt i slutningen af projekterne. Aktivitetstoppen fra sygehusbyggeri for installationsbranchen er formentlig først et til to år senere end 2017 og 2018. Tekniske installationer fylder meget i hospitalsbyggeriet. Øvrige offent-lige investeringer i opførelsen af nye bygninger og renovering af eksisterende bygninger er faldende fra et højt niveau. Ud-flytning af statslige arbejdspladser vil skabe aktivitet, og flere ejendomme bliver istandsat for at huse flygtninge.

Installationsbranchens omsætning inden for offentlige ejen-domme skønnes at stige til 11,8 mia. kroner i 2016 - en stigning på 0,8 mia. kroner. I 2017 stiger aktiviteten med 1,0 mia. kroner til en omsætning på 12,8 mia. kroner.

Anlæg

Installationsbranchens aktivitet inden for anlægsområdet er stabil. Der er igangsat markante investeringer i forsyningsnet-tet, blandt andet investeringer i spildevandsledninger, varme-forsyning og elnettet. Herudover skal de danske jernbaner have nyt signalsystem frem mod 2023.

Metroarbejdet i København er i fuld gang, men på grund af klager og andre vanskeligheder er den oprindelige Cityring blevet forsinket. Danmarks fire største byer - København, År-hus, Odense og Aalborg - har alle planer om at bygge letbaner med forventet færdiggørelse i starten af 2020'erne, men den offentlige støtte til projekterne er usikker. Der er også usikker-hed forbundet til finansieringen af Togfonden DK, da faldende oliepriser betyder, at omlægningen af Nordsøbeskatningen bi-drager mindre til finansieringen af Togfonden, end man havde

regnet med. Togfonden er et ambitiøst projekt, som skal moder-nisere jernbanen med realisering af timedrift mellem de største danske byer samt elektrificering af jernbanenettet. Opførelsen af Femern Bælt-forbindelsen er ligesom flere andre store anlægsprojekter præget af betydelig usikkerhed. Projektet, der er danmarkshistoriens største byggeprojekt, mangler flere afgø-rende godkendelser, EU-tilskuddet er lavere end forventet, og den samlede pris ser ud til at blive dyrere end forventet, hvorfor projektet allerede er flere år forsinket.

Der er betydelig usikkerhed forbundet til mange af anlægspro-jekterne. Det forventes, at branchens aktivitet inden for anlæg fastholdes på 5,3 mia. kroner i 2016 og 2017.

Fra politisk side har der været bekymring for, om den danske bygge- og anlægsbranche har nok kapacitet til at varetage de store anlægs- og byggeprojekter, da flere af de store projekter overlapper hinanden. TEKNIQ vurderer, at de mange forsinkel-ser og udskydelser mindsker kapacitetspresset og udfordringer med at skaffe kvalificeret arbejdskraft. Samtidig går mange af de store entrepriser til store udenlandske entreprenører, som selv medbringer arbejdskraft og udstyr.

Tabel 2.1: Udvalgte bygge- og anlægsprojekter
(mia. kroner, 2016-priser)

	Periode	Budget
Nyt signalsystem	2013-2023	19,1
Togfonden DK	2017-2042	28,5
Jernbane mellem KBH og Ringsted	2013-2018	10,4
Metro Cityring (inkl. Nordhavn)	2009-2019	25,0
Metroafgrening til Sydhavn	2014-2023	8,6
Letbaner	2013-2021	13,1
Femern Bælt-forbindelsen	2018-2028	52,6
Varmeforsyning	2014-2017	16,5
Vandforsyning	2014-2017	7,2
Spildevandsanlæg	2014-2017	26,3
Energinet.dk	2014-2017	11,9
Nyanlæg og vedligeholdelse af veje	2015-2017	37,7
Hospitaler	2009-2025	42,0
Universiteter	2013-2018	7,8
Apple datacenter	2016-2027	6,3

Kilde: Finansministeriet, Trafikministeriet, Dansk Byggeri og Femern Belt Dev.
Note: Flere af projekterne fortsætter efter den angivne tidsperiode.

2.6 Udvikling og forventninger til markedsområder

Installationsbranchens markedsområder ændres løbende i takt med, at forbrugernes behov ændres, og nye teknologier udvikles. Det er derfor interessant at følge, hvordan branchens forskellige markedsområder udvikler sig.

En del af den årlige variation i markedsområdernes andel af branchernes omsætning er forårsaget af, at det kan være svært at adskille specialerne fra traditionelt installationsarbejde, da de fleste specialer indeholder elementer, der er relateret til traditionelt installationsarbejde. Sammenlignet med 2009 udgør specialerne i dag en større andel af el- og vvs-branchens omsætning. Flere af de nye teknologier, som specialerne benytter, er blevet mere konkurrencedygtige, anvendelige og efterspurgt af kunderne. Især integration og styring af de tekniske installationer oplever en stigende efterspørgsel. Samtidig har der været stor politisk og folkelig opmærksomhed på grøn energi som følge af ambitiøse klimamål og høje energipriser.

Elbranchens markedsområder

2015 bød kun på små ændringer i elbranchens markedsområder. Det traditionelle installationsarbejde udgør fortsat knap halvdelen af elbranchens omsætning ifølge TEKNIQs medlemsundersøgelse. Siden 2009 er specialernes markedsandele vokset på bekostning af det traditionelle installationsarbejde. Fra 2009 til 2015 er det traditionelle installationsarbejdes andel af elbranchens omsætning faldet fra 58 til 49 procent. De seneste fire år har området stabiliseret sig på knap 50 procent. Sammenkøbes elbranchens samlede omsætning med markedsandelen

for det traditionelle installationsområde, betyder det, at området omsatte for 12,9 mia. kroner i 2015.

Markedet for vedvarende energi steg som forventet en smule i 2015 som følge af, at en solcellepulje på 60 MW blev udbudt. Markedsområdet steg fra 4 til 5 procent i 2015, og området udgjorde 1,2 mia. kroner af elbranchens omsætning.

Branchens virksomheder vurderer, at markedet for energieffektivisering udgjorde 8 procent af branchens omsætning i 2015. Elbranchens omsætning inden for energieffektivisering udgjorde 2,2 mia. kroner i 2015. Trods høje forventninger har markedet ikke oplevet den forventede vækst. Det er dog værd at huske på, at området blot udgjorde 5 procent af elbranchens omsætning i 2009.

Tele- og datainstallationer faldt fra 11 til 9 procent i 2015. Sammenholdt med branchens omsætning stod markedsområdet for 2,4 mia. kroner af elbranchens salg i 2015.

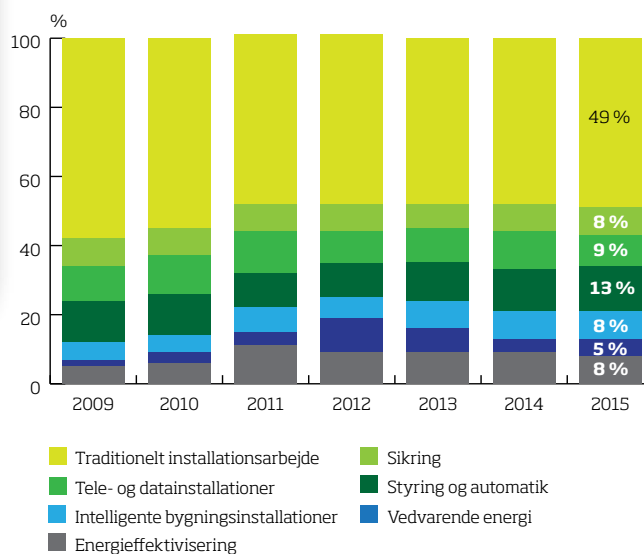
Markedsområdet styring og automatik steg fra 12 til 13 procent i 2015. Markedsområdet udgør 3,3 mia. kroner af elbranchens omsætning. Danmarks industriproduktion bliver i stigende grad automatiseret, hvorfor det ikke overrasker, at markedet for styring og automatik oplever vækst.

Intelligente bygningsinstallationer og sikring fastholdt markedsandele på 8 procent i 2015. Intelligente bygningsinstallationer og sikring stod dermed hver især for omtrent 2,1 mia. kroner af elbranchens salg.

FAKTA

Afsnittet er baseret på en spørgeskemaundersøgelse foretaget ultimo januar 2016 blandt TEKNIQs medlemmer. Spørgeskemaet er udsendt til alle TEKNIQs medlemsvirksomheder med en registreret e-mail-adresse. I alt blev der udsendt 2.600 spørgeskemaer. Heraf besvarede mere end 700 af virksomhederne undersøgelsen - en besvarelsesprocent på 27.

Figur 2.6: Omsætning i elbranchen - markedsområder

Kilde: TEKNIQ, medlemsundersøgelse 2010-2016

Note: Vægtet efter virksomhedsstørrelse. Butikssalg er inkluderet i traditionelt installationsarbejde. I 2015 udgjorde butikssalg 1 procent.

Elbranchens forventninger til markedsområder om 5 år

Elbranchens virksomheder har positive forventninger til fremtiden. Afhængig af markedsområde forventer mellem 40 til 70 procent af elvirksomhederne en stigning i omsætning om 5 år, mens blot få procent forventer et fald. Andelen af elvirksomheder, der har angivet, at de forventer en stigning i omsætningen, er faldet marginalt i forhold til sidste år. Det gør sig gældende på alle markedsområder.

Elbranchens virksomheder ser igen i år det største vækstpotentiale på markedet for energieffektivisering, hvor 69 procent af virksomhederne forventer stigende omsætning om 5 år. De høje forventninger skyldes blandt andet Danmarks høje energifgifter og det store politiske fokus på at nedbringe energiforbruget. Markedet for energieffektivisering er dog et område, der trods høje forventninger over en længere årrække ikke er vokset i samme grad, som forventningerne umiddelbart tilsiger.

Markedet for intelligente bygningsinstallationer og traditionelt installationsarbejde skiller sig også positivt ud. Henholdsvis 55 og 54 procent af elbranchens virksomheder forventer vækst inden for de to områder. Selvom det traditionelle installationsarbejde i elbranchen har mistet markedsandel under krisen, er det stadig et vigtigt område med mange muligheder. Et stigende omfang af nybyggeri vil stimulere markedet for traditionelt installationsarbejde. Som forventet er elbranchen optimistisk i forhold til intelligente bygningsinstallationer, da den hurtige teknologiske udvikling gavner området og øger mulighederne for, at flere tekniske installationer kan integreres.

For markedsområderne sikring, vedvarende energi, styring og automatik og tele- og datainstallationer er det lidt færre end 50 procent af elbranchens virksomheder, der forventer stigende omsætning om 5 år.

Vvs-branchens markedsområder

TEKNIQs medlemsundersøgelse viste kun mindre ændringer inden for vvs-branchens markedsområder i 2015.

Det traditionelle installationsarbejde udgør 46 procent af vvs-branchens omsætning - en stigning på et procentpoint fra 2014 til 2015. Stigningen er et tegn på, at nybyggeriet i Danmark er stigende. Sammenlignet med 2009 er specialernes markedsandel vokset på bekostning af det traditionelle installationsarbejde i vvs-branchen. Udviklingen har dog ikke været lige så markant som i elbranchen. Fra 2009 til 2015 er andelen af det traditionelle installationsarbejdes faldet fra 51 til 46 procent. Sammenkædes vvs-branchens samlede omsætning med markedsandelen for det traditionelle installationsområde, betyder det, at området omsatte for 9,5 mia. kroner i 2015.

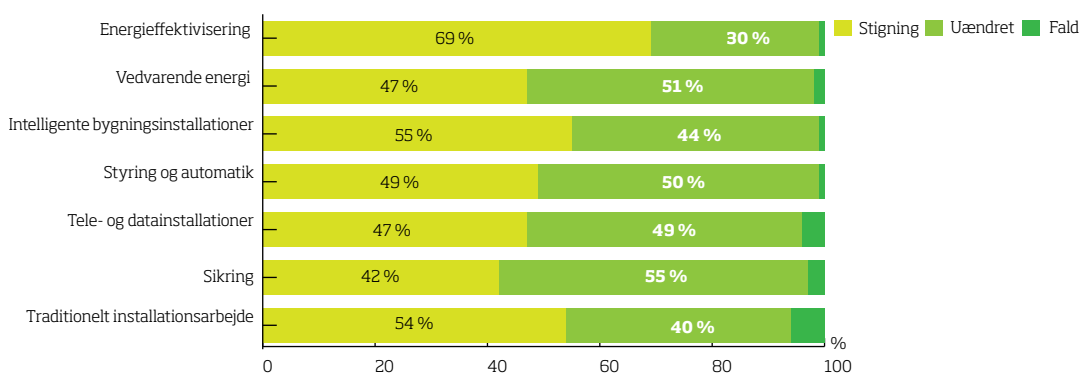
Markedsandelen for rustfrie rørinstallationer steg fra 8 til 9 procent i 2015. Omsætningen inden for rustfrie rørinstallationer er steget til at udgøre 1,9 mia. kroner af vvs-branchens omsætning.

Markedet for tag og facade (blik) stod for 7 procent af branchens omsætning i 2015. Det er samme andel som i 2014, og det svarer til en omsætning på omtrent 1,3 mia. kroner.

Energioptimering og vedvarende energi faldt lidt overraskende i 2015. Begge områder faldt med et procentpoint til henholdsvis 11 procent for energioptimering og 6 procent for vedvarende energi - svarende til omsætninger på henholdsvis 2,3 og 1,2 mia. kroner af vvs-branchens omsætning i 2015.

Markedsområdet ventilation udgjorde 21 procent af vvs-branchens omsætning i 2015, hvilket er samme andel som året forinden. Ventilationsområdet havde dermed et salg på 4,3 mia. kroner i 2015.

Figur 2.7: Forventninger til omsætning i elbranchen om 5 år - markedsområder

Kilde: TEKNIQ, medlemsundersøgelse primo 2016

Vvs-branchens forventninger til markedsområder om 5 år

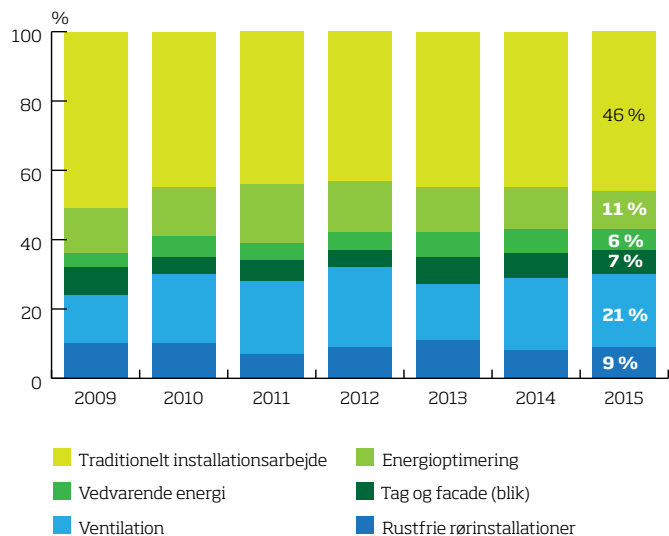
Vvs-branchens virksomheder forventer stigende omsætning inden for alle markedsområder om fem år. For ingen områder er der mere end 7 procent af virksomhederne, som forventer faldende omsætning. Branchens forventninger til de forskellige markedsområder er lidt mindre positive end besvarelsene fra sidste års undersøgelse.

Vvs-branchen er, ligesom elbranchen, mest optimistisk med hensyn til markedsområdet energioptimering, hvor 58 procent af vvs-virksomhederne forventer en stigende omsætning. På trods af høje forventninger gennem flere år til markedsområdet energioptimering har markedsområdet ikke oplevet den ventede vækst.

Efter energioptimering følger området vedvarende energi med de næstmest positive besvarelser. 56 procent af vvs-branchen forventer omsætningsfremgang inden for markedsområdet. Den lave oliepris er med til at underminere markedet for grøn energi. Det er dog uvist, hvor stor effekten bliver, og hvad der sker fremadrettet med prisen på olie og andre råvarer.

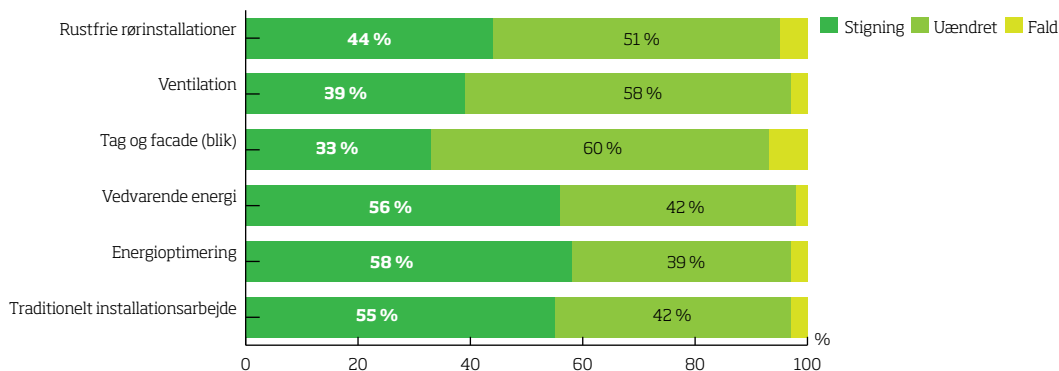
Vvs-branchen har også positive forventninger til det traditionelle installationsarbejde, og 55 procent af vvs-virksomhederne forventer en større omsætning om 5 år. 39 og 44 procent af branchens virksomheder forventer stigende omsætning inden for ventilation og rustfrie rørinstallationer, mens der inden for tag og facade (blik) er færrest med 33 procent af virksomhederne, der forventer en stigning.

Figur 2.8: Omsætning i vvs-branchen - markedsområder

Kilde: TEKNIQ, medlemsundersøgelse 2010-2016
Note: Vægtet efter virksomhedsstørrelse

Figur 2.9: Forventninger til omsætning i vvs-branchen om 5 år - markedsområder

Kilde: TEKNIQ, medlemsundersøgelse primo 2016

3. Installationsbranchens arbejdskraft

BESKÆFTIGELSEN STEG til 42.450 beskæftigede i installationsbranchen i 2015, og ledigheden for elektrikere og vvs'ere faldt. Installationsbranchens stigende aktivitet kan tydeligt aflæses i branchens beskæftigelse og ledighed.

3.1 Stigende beskæftigelse

Efter en årrække fra 2010 til 2014 med en stabil beskæftigelse på omtrent 40.000 medarbejdere steg installationsbranchens beskæftigelse i 2015. Stikprøvetællinger fra Danmarks Statistik viser, at der i gennemsnit var 42.450 personer beskæftiget i installationsbranchen i 2015. Det er en fremgang på 2.450 personer sammenlignet med 2014 - en stigning på 6,2 procent. Beskæftigelsen i elbranchen steg med 1.900 personer til 26.600 beskæftigede. Vvs-branchen beskæftigelse steg med 550 personer til 15.850 beskæftigede.

Mange installationsvirksomheder tilbyder både el- og vvs-installation, og det er lidt usikkert, i hvilken kategori virksomhederne placeres i Danmarks Statistiks statistikker. Det er derfor mere retvisende at se på hele installationsbranchen.

Den markante stigning i branchens beskæftigelse i 2015 kan ikke genkendes i andre tal for branchens beskæftigelse, der viser en mere moderat stigning på 2-3 procent. En beskæftigel-

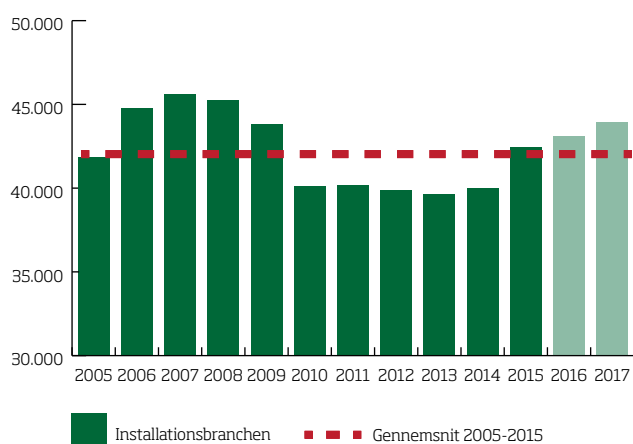
sesfremgang på 2-3 procent er mindre end branchens omsætningsvækst på 6,6 procent. Flere af de udenlandske hoved- og underentreprenører på de store projekter inkluderes i mindre grad i beskæftigelsestallene end i omsætningstallene.

Installationsbranchen har i gennemsnit beskæftiget 42.150 personer årligt i de seneste 15 år. I 2015 var der omtrent det samme antal beskæftigede i installationsbranchen som gennemsnittet for de sidste 15 år. Elbranchens beskæftigelse var i 2015 højere end branchens gennemsnit i de sidste 15 år, mens vvs-branchens beskæftigelse var lidt under. Installationsbranchens beskæftigelse er stadig et godt stykke fra toppen i 2007, hvor branchen beskæftigede 45.600 personer.

Den samlede bygge- og anlægsbranche oplevede en tilsvarende beskæftigelsesstigning i 2015. Beskæftigelsen i bygge- og anlægsbranchen steg med 4,8 procent til 155.450 ansatte.

TEKNIQ forventer en stigning i installationsbranchens beskæftigelse i 2016 og 2017. Konkret forventer TEKNIQ en stigning på 650 personer i 2016 og 850 personer i 2017 - en stigning på 1,5 procent i 2016 og 2 procent i 2017. Det betyder, at der i 2017 vil være 950 flere beskæftigede i elbranchen og 550 flere i vvs-branchen i forhold til 2015.

Figur 3.1: Beskæftigede i installationsbranchen (antal personer)

FAKTA

Beskæftigelsen er opgjort per år som gennemsnittet af Danmarks Statistiks kvartalsmæssige stikprøvetællinger af byggebeskæftigelsen. Tællingerne inkluderer besvarelser fra mindst 60 procent af hver branches beskæftigelse.

Kilde: Faktisk, Danmarks Statistisk. Prognose, TEKNIQ

3.2 Faldende arbejdskraftreserve

Med beskæftigelsesfremgangen i 2015 er installationsbranchens umiddelbare arbejdskraftreserve faldet, men branchen har stadig mulighed for at vokse.

I december 2015 lå ledigheden på 1,4 procent for elektrikere og 2,7 procent for vvs'ere - svarende til 300 ledige elektrikere og 175 ledige vvs'ere. Sammenlignet med december 2014, hvor der var 2,2 procent ledige elektrikere og 4,0 procent ledige vvs'ere, er ledigheden faldet betydeligt. TEKNIQ skønner, at ledigheden for elektrikere og vvs'ere vil falde støt i den kommende tid i takt med aktivitetsfremgang i branchen og samfundet generelt.

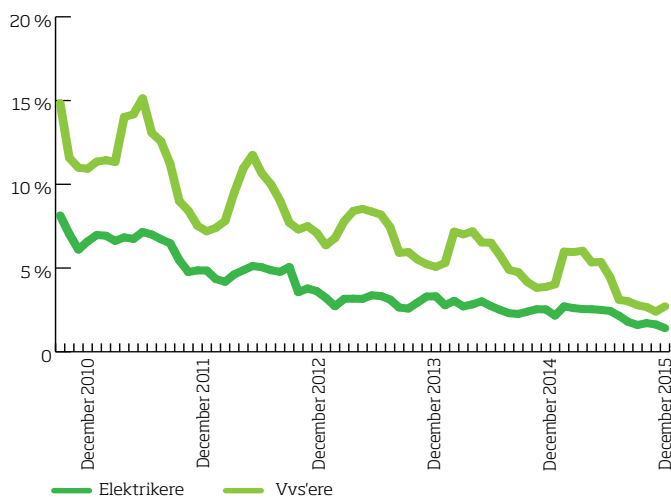
I årene under krisen betød et mindre arbejdskraftbehov i installationsbranchen, at mange medarbejdere fandt arbejde i andre brancher eller forlod arbejdsmarkedet, og derfor forsvandt ud af ledighedstallene. Ledigheden for elektrikere og vvs'ere faldt markant fra 2010 til 2014, uden at branchens beskæftigelse steg. Modsat er installationsbranchens beskæftigelse steget langt mere i 2015, end ledigheden for elektrikere og vvs'ere er faldet. Installationsbranchen er begyndt at trække folk tilbage til branchen. Faldet i olieprisen har blandt andet betydet, at mange faglærte kommer tilbage fra Norge og Nordsøen.

TEKNIQs Arbejdskraftundersøgelse fra i sommer viser, at el- og vvs-virksomhederne oplever, at det er blevet sværere at rekruttere arbejdskraft i det seneste år. 41 pct. af virksomhederne tilkendegav, at det var blevet sværere at rekruttere. 55 pct. vurderede, at rekrutteringssituationen var uændret. Flertallet af branchens virksomheder har ikke oplevet ændringer i rekrutteringsmulighederne, men hvis branchens vækst fortsætter, bliver det alt andet lige sværere at rekruttere dygtige ansatte.

Branchen har flere værktøjer, som den kan benytte til at imødekomme mangel på arbejdskraft. For det første udgør medarbejdere, der forlod branchen under krisen, en betydelig og attraktiv arbejdskraftreserve. For det andet kan branchen blive bedre til at fastholde nogle af de mange elektrikere og vvs'ere, som branchen uddanner. For det tredje kan lærlingeoptaget øges, og branchen kan ansætte udenlandsk arbejdskraft. Samlet vurderes det, at installationsbranchen fortsat kan skaffe kvalificeret arbejdskraft til at tage flere opgaver.

For at øge kendskabet til branchen og brande elektriker- og vvs-energiuddannelserne har TEKNIQ selv og i samarbejde med Dansk El-Forbund og Blik- og Rørarbejderforbundet planlagt at igangsætte eller allerede igangsat flere brandingkampagner.

Figur 3.2: Ledighed blandt elektrikere og vvs'ere (bruttoledighed)

Kilde: Dansk El-forbunds A-kasse og Byggefagenes A-kasse

FAKTA

Ledigheden er opgjort som bruttoledighed. Bruttoledighed medregner nettoledige, ledige i aktivering og ledige i jobtræning. Ledighedstallene er forbundet med en vis usikkerhed i forhold til, hvem der medregnes. Ledigheden måles blandt ledige på dagpenge, som er forsikrede af Dansk El-Forbunds A-kasse eller Byggefagenes A-kasse. Dermed er ledige elektrikere og vvs'ere, som er forsikrede af en anden a-kasse eller er uden for arbejdsmarkedet, ikke medregnet. Samlet set vurderes de opgjorte ledighedstal at være retvisende for udviklingen, men antallet af ledige er opgjort for lavt. Det reelle antal ledige elektrikere og vvs'ere skønnes at være op mod det dobbelte.

TEKNIQ

Installatørernes Organisation

Paul Bergsøes Vej 6

2600 Glostrup

Telefon: 4343 6000

www.tekniq.dk

tekniq@tekniq.dk